

»V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bil priljubljen slogan, da je treba narediti Koroško lepo, a v ozadju so bile še vedno težnje po zgolj nemški Koroški,« je poudaril Robert Knight. FOTO: Katja Čibej Fras

Boris Čibej v Delu, na spletu 09.10.2020 ob 06:00

<https://www.delo.si/novice/svet/zmagoviti-protislovenski-lobi/>

Zmagoviti protislovenski lobi

Britanski zgodovinar **Robert Knight** o tem, zakaj referendumi niso najboljši način iskanja končnih rešitev.

Roberta Knighta je do ukvarjanja s slovensko manjšino v naši severni sosedih pripeljalo preučevanje početja britanskih okupacijskih oblasti v Avstriji. Pred tremi leti je v angleščini izšla njegova knjiga Slovani v postnacistični Avstriji: koroški Slovenci in politika asimilacije 1945–1960. Ko so pred dnevi v Republikanskem klubu na Dunaju predstavljali njen pravkar objavljeni prevod v nemščino, so jo razglasili za eno od najpomembnejših strokovnih del, ki so v nemškojezičnem prostoru izšla ob stoti obletnici plebiscita na avstrijskem Koroškem.

Jutri bo stota obletnica koroškega plebiscita. Je to sploh vredno praznovati?

Če hočete razdeliti družbo na zmagovalce in poražence ter ste na strani zmagovalcev, najbrž hočete proslavljati. A to za nobeno družbo ni zdrava polarizacija. Kot nekdo od zunaj tega ne bi praznoval. Težava s slavljenjem rezultatov plebiscita, ne le na Koroškem, tudi v Veliki Britaniji, je, da je to prežeto s triumfalizmom.

Govorite o Severni Irski ali brexitu?

O brexitu, seveda. Na Severnem Irskem ni bilo plebiscita, čeprav je bila tudi tam po načrtovanju mej, kar se je zgodilo v približno istem času kot na Koroškem, družba razdeljena na večino in manjšino. Nekoč so vsako leto protestanti korakali skozi katoliške predele, da bi tamkajšnje prebivalce spomnili, kdo so zmagovalci, kdo je na oblasti in kdo je bil poražen. Vsi etnični konflikti ne povzročijo nujno delitve med narodi, a plebisciti te nedvomno večajo, če so slavljene kot zmaga nad podrejeno skupino.

Slovenci 10. oktobra nimajo kaj slaviti, če pogledava zgolj zmanjševanje njihovega števila, ki ga je mogoče v zadnjih sto letih izluščiti iz sicer vprašljivih popisov prebivalstva na avstrijskem Koroškem.

Precej sem se ukvarjal s tem, kako so pripravili popis prebivalstva leta 1951 in interpretirali rezultate. Ker je obstajala kategorija vindišarsko govorečih, so lahko trdili, da je slovensko govorečih le okoli 8000 ali 9000 prebivalcev. Če združite številke vseh nenemško govorečih, pridete do največ 42.000 ljudi. Potem sem odkril zapis zanimivega zasebnega razgovora, ki je leta 1955 potekal med visokim uradnikom koroške dežele in avstrijskim diplomatom z Dunaja. Slednjega je zanimalo, koliko je dejansko slovensko govorečih prebivalcev na Koroškem. Deželni uradnik je priznal, da so zaradi politične odločitve število Slovencev oklestili, in dodal, da po njegovih ocenah na Koroškem živi od 80.000 do 85.000 slovensko govorečih prebivalcev. To seveda nič ne pove o tem, kako izobraženi in veščji svojega jezika so bili ti ljudje, a te izjave vsekakor pričajo to večdesetletnem procesu, med katerim so manj izobraženo slovensko prebivalstvo najprej razglasili za vindišarje, potem za nemško govoreče in na koncu za prave Nemce oziroma Avstrijce.

Večkrat ste izjavili, da plebiscit ni bil najboljši način reševanja takratnega vprašanja meja med novonastalimi državami. Zakaj?

Dejstvo je, da je precej Slovencev hotelo živeti v avstrijski državi iz številnih razlogov. Ni šlo le za nacionalno zavednost, ampak tudi za pragmatične, ekonomske razloge. Nekateri nasploh niso marali monarhije, drugi niso hoteli, da jim vlada srbska dinastija. Že pred popisom se je okoli 10.000 slovensko govorečih opredelilo, da bi raje živeli v Avstriji kot SHS. Njihovi glasovi so bili na koncu odločilni. A ne smemo pozabiti, da so se nekateri Slovenci tako odločili tudi zaradi širokosrčnih obljub Avstrije pred plebiscitom. Le nekaj tednov pred volitvami je koroški deželni zbor sprejel deklaracijo, ki je zagotavljala slovenski manjšini enako kulturno in nacionalno identiteto kot večinskemu prebivalstvu. Kaj od teh obljub je ostalo, lepo priča še eno od mojih malih arhivskih odkritij, izjava slovenskega duhovnika Valentina Podgorca iz leta 1947: 'Veliko obljub so dali v tem času, a nobene držali.'

Pred kratkim ste rekli, da plebisciti niso dobra zamisel že zato, ker v ljudeh vzbujajo lažno upanje in utvare, da bodo z njimi rešili težave.

S tem seveda nisem hotel reči, da ljudskega izražanja volje sploh ne bi smelo biti. V nekaterih državah, kakor je Švica, imajo politično kulturo plebiscitov. A takšni referendumi, kakor je bil švicarski o kravjih rogovih, so nekaj drugega kakor plebisciti o tem, kje bomo potegnili meje med državama, ali o vprašanih suverenosti in nacionalnosti. Poglejte samo brexit. Ta je omogočil delu prebivalstva, da zdaj trdi, kako ima bianco menico, da lahko naredi skorajda vse, kar hoče, čeprav o njihovih načrtih o radikalni ločitvi od EU ljudi na referendumu niso nič vprašali. To lahko počnejo, ker jim je izid plebiscita dal 'legitimnost', ker se pač dojemajo kot glas ljudstva z veliko začetnico. Čeprav je za brexit glasovalo 52 odstotkov volivcev, ki so prišli na referendum, kar je po mojih izračunih največ 37 odstotkov volilnih upravičencev. Na Koroškem se je dogajalo nekaj podobnega. Na podlagi 60-odstotne 'zmage' na plebiscitu so skrajni nemški bojeviteži, ki niso predstavljali večine, a so bili vseeno vplivni del neslovenskega prebivalstva na Koroškem, začeli germanizacijo celotnega območja. Trdili so, da jih rezultati plebiscita in smrt tistih, ki so še pred plebiscitom padli v boju za avstrijsko južno mejo, zavezujejo, da naredijo Koroško

svobodno oziroma jo osvobodijo Slovencev. Takšno razumevanje osvoboditve je obveljalo tudi po drugi svetovni vojni. Ko so leta 1958 nezakonito odpravili dvojezične šole, v katere so morali hoditi tudi avstrijski učenci, so to šolske oblasti uradno razglasile za zagotavljanje pravice staršem, da svoje otroke osvobodijo od prisilnega pouka tujega jezika.

Dobro. Če plebiscit ni bil najboljša odločitev, kaj bi po vašem mnenju morali storiti pred stotimi leti, da bi rešili težavo z začrtanjem meje med novima državama?

Ne bom vam ponujal alternativnih rešitev (*smeh*). Hočem reči le, da lahko imate plebiscit, a se morate zavedati, da ta vsekakor ni, če lahko uporabim to zloveščo besedo, končna rešitev. Prav tako ne trdim, da bi morali mejo med Avstrijo in SHS začrtati drugače, čeprav razumem logiko jugoslovanske ozemeljske zahteve po letu 1945 oziroma 1947, ko je Zahod podprl avstrijska stališča, da je bilo vprašanje dokončno rešeno leta 1920, Sovjetska zveza pa je bila kljub taktični načelni podpori Jugoslaviji večinoma ravnodušna do tega vprašanja. V zahtevah jugoslovanske strani je bila nepoštenost plebiscita drugotnega pomena, po njihovem so bili rezultati neveljavni zaradi tega, kar se je zgodilo po plebiscitu: najprej zaradi nasilne germanizacije v prvi republiki, potem pa še zaradi grozodejstev nacističnega režima in zaslug partizanskega boja proti nacizmu. Zahteva Jugoslovanov prvenstveno ni temeljila na pravici do samoodločbe, saj niso zahtevali novega plebiscita, na katerem bi utegnili biti rezultati drugačni kot leta 1920. Ne trdim, da je bila njihova logika prava, a jo razumem. Če Avstrijo dojemam kot sestavni del velike Nemčije, Avstrijcev ne vidiš pretirano drugače kot Nemcev in ne sprejemam stališča, da je bila Avstrija prva žrtev nacistične Nemčije. Potem je legitimno vprašanje, kakšna je razlika med koroškimi Nemci in Nemci v Zgornji Šleziji. Ko so po drugi svetovni vojni zmagovalne sile risale meje, se ni nihče spomnil, da so imeli tudi tam leta 1921 plebiscit, na katerem je zmagala nemška stran. Če bi dojemali Avstrijo kot del nacističnega stroja, ni razloga, da ne bi po drugi svetovni vojni tudi na Koroškem podobno premaknili meje, kakor so jo med Nemčijo in Poljsko.

V svoji pravkar v nemščino prevedeni knjigi se ukvarjate zlasti z zatiranjem slovenske manjšine na Koroškem v času nacistične vladavine, toda nasilna germanizacija se je začela že veliko prej, ko je Avstrija menda bila prva žrtev tega zloglasnega nemškega režima.

To je bil tudi del jugoslovanskih argumentov po drugi svetovni vojni. Tudi zgodovinarji, ki so preučevali germanizacijo v času habsburške monarhije, prve republike in nemškega rajha, dojemajo ta proces kot kontinuiteto. Gonilna sila koroškega Heimatdiensta in član ljudske stranke Hans Steinacher je bil skrajni nemški nacionalist še pred prihodom nacistov. Za mnoge je bil prihod nacizma zgolj priložnost za stopnjevanje njihove protislovenske mržnje. Po letu 1945, ko se je za njih vse skupaj zelo slabo končalo, so hoteli od svojega osnovnega projekta rešiti, kar se je dalo. V povojnem času se je v večinoma ameriških javnomnejskih raziskavah veliko Avstrijcev strinjalo z izjavo, da je bil nacionalsocializem dobra zamisel, ki pa je bila slabo izvedena. Na Koroškem leta 1945 marsikateri ni bil proti nacizmu zato, ker je bil ta slab, temveč zato, ker je propadel. Za nekatere je bila zamisel o povsem nemški Koroški, ki se je rodila pred nacizmom in ga tudi preživela, še vedno dobra, a po zlomu nacizma niso mogli več tako odkrito nastopati. V 60. letih prejšnjega stoletja

je bil priljubljen slogan, da je treba narediti Koroško lepo, a v ozadju so bile še vedno težnje za zgolj »nemško« Koroško, v kateri ni prostora za slovensko kulturo in nacionalno identiteto.

A kakor opisujete v knjigi, je po drugi svetovni vojni le vzkliko nekaj upanja, čeprav ne prav dolgotrajnega, na večje sožitje med narodom.

Leta 1945 je britanska okupacijska oblast za slovenskega zastopnika v koroški deželni vladi imenovala katolika, a člana Osvobodilne fronte, Jožka Tischlerja, ki je izkoristil priložnost za uvedbo šolskega sistema, ki je nemški in slovenski jezik izenačil v več kot sto javnih šolah na Koroškem. To, da so se slovenščine učili tako slovenski kot avstrijski otroci, je imelo simboličen pomen, za nacionaliste pa je bilo to, da obe kulturi uživata enak ugled v družbi, da se bodo njihovi otroci učili tako o Prešernu in Cankarju kot o Goetheju in Schillerju, preprosto nezamisljivo. Tischler je bil v vladi le nekaj mesecev, kasneje so ga v Avstriji celo razglasili za izdajalca, a tudi v Ljubljani niso cenili njegovega dosežka, saj je bil takrat cilj jugoslovanskih komunistov še vedno sprememba meje. Toda njegov projekt je preživel, četudi ponekod le na papirju. V prvih treh letih po uvedbi njegovega šolskega sistema se je v teh dvojezičnih šolah učilo okoli 11.000 otrok obeh nacionalnosti. Nasprotniki so ga napadali od začetka, a do leta 1955, ko je bila podpisana avstrijska državna pogodba, niso hoteli ničesar spreminjati. Po tem so lokalni predstavniki obeh velikih političnih strank počasi popuščali 'liberalnim zahtevam' od nacionalistov podžganih staršev, da se lahko sami odločijo, ali se bodo njihovi otroci 'prisiljeni učiti tujega jezika'. Deželni glavar, ki je marca 1959 'osvobodil otroke avstrijske nacionalnosti', je bil socialist. Ni skrival, da je bila njegova mama Slovenka, in ni ga bilo sram po radiu govoriti slovensko, a bil je politik, ki je moral na volitvah dobiti čim več glasov.

Avstrijski levičarji torej niso bili nič bolj prijazni do slovenske manjšine od desničarjev?

Za nemške 'liberalce', borce proti klerikalizmu, so Slovenci veljali za nazadnjaške katolike, ki jim vlada Cerkev, skladno z marksistično teorijo pa so verjeli, da se bodo male podeželske etnične skupine slej ko prej asimilirale. Za antikomuniste so Slovenci posebejali strah pred Titom in Slovane, ki bodo prišli ter zavzeli njihova ozemlja. Nekateri govorijo, da je politiko do slovenske manjšine vodil ta prastrah, sam pa menim, da je ta strah bolj sodoben: strah avstrijskih politikov, da jih nasprotniki ne bi obtožili, da niso dovolj nacionalno zavedni. Prevladovala je politika ustvarjanja strahu, vsako popuščanje slovenski manjšini je bilo dojeno kot popuščanje jugoslovanskim interesom in ozemeljskim težnjam. V šestdesetih letih so se sicer odnosi med državama izboljšali, odpirali so konzulate, a ko je slovenski konzul v Celovcu skupaj z deželnim glavarjem pripravil veselico, so nacionalistični časniki to razglasili za škandal.

Na nedavnem nastopu v Republikanskem klubu na Dunaju ste izjavili, da pogojev življenja slovenski manjšini niso ustvarjali politiki, temveč da je manjšinsko politiko vodil nekakšen protislovenski lobi. Ste lahko malce bolj konkretni?

Seveda se ti ljudje niso počutili kot del lobija, temveč so se imeli za borce za domovino. Toda delovali so kot lobi. Niso predstavljali večine volivcev, a so se bili in so se še vedno sposobni predstavljati, kot da delujejo zunajstrankarsko oziroma nadstrankarsko, dejansko pa jih najdete v vseh strankah in so med sabo povezani. Niso lobirali le na Koroškem, to so počeli tudi na Dunaju, tako na zunanjem kot šolskem ministrstvu. Bili so zelo uspešni, najbrž so imeli tudi dovolj finančne podpore od lokalnega gospodarstva.

Se je v zadnjih treh desetletjih, odkar je Slovenija samostojna, kaj bistvenega spremenilo?

Zadnja obletnica plebiscita, ki sem jo kot zgodovinar preučeval, je bila leta 1960. Pred šestdesetimi leti je bila v uradnih vabilih in tiskanem gradivu slovenščina komajda omenjena, v njih ni niti ene slovenske besede, celo tega, da slovensko govoreči obstajajo, skorajda ni zaslediti. Letos je drugače. Slovenščina je povsod navzoča. A premalo poznam trenutno dogajanje, da bi si drznil ugotavljati, ali takšna simbolna dejanja pomenijo napredek v odnosih do manjšine.